

УДК 477:061/069«1920»

DOI: 10.31651/2076-5908-2019-2-77-82

КОСТЮКОВА Олена Миколаївна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри туризму і готельно-
ресторанної справи ННІ економіки і
права Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького
Orcid ID: 0000-0002-9617-3381
e-mail: olena_tur@ukr.net

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТОВАРИСТВА РОБІТНИКІВ-ВИНАХІДНИКІВ УКРАЇНИ У 1930-ті рр.

У статті, на основі аналітичних досліджень, розкрито векторність напрямків діяльності Центральної Ради Товариства робітників-винахідників України у 1930-х роках. Це був період перших п'ятирічок, які вимагали прискорених темпів розвитку промисловості, сільського господарства та інших галузей народно-господарського комплексу. Як було встановлено, саме такі напрями стали основними в діяльності товариства, до якого масово залучали робітничий клас – пролетаріат, як основу нового соціалістичного устрою, що утверджувався в Україні.

Ключові слова: Товариство робітників-винахідників, винахідництво, бюро винахідництва, соціалітдоговір, експертиза, рацпропозиція.

Постановка проблеми. Діяльність Центральної Ради Товариства робітників-винахідників у 1930-х рр. в Україні є актуальною темою, яка надає додаткові наукові відомості та знання про організаційні засади утвердження більшовистського режиму нагляду за громадянами України, з метою їхнього максимального залучення до роботи, спрямованої на зміцнення політичних та соціально-економічних основ тоталітарної держави. З такою метою надавався дозвіл на створення і діяльність значної кількості громадських об'єднань – партії потрібна була масовість. Товариство робітників-винахідників було створене за рішенням зборів ініціативної групи у Харкові 6 травня 1924 р., а чинну в 30-х роках назву воно отримало на пленумі, який відбувся 27 квітня 1930 р. Активізація товариства припала саме на тридцять років перших п'ятирічок, на період індустріалізації та колективізації, що потребувало нової техніки і нових кадрів з «потрібним» мисленням. Підготовка таких робітничо-пролетарських кадрів відбувалася безпосередньо на виробництві. Практична робота поєднувалася з навчанням на курсах, семінарах. Нестачу знань для впровадження винаходів робітниками доповнювали інженерно-технічні спеціалісти. Проте багатьом з них нова влада не довіряла і готувала своїх вірних помічників у справі соціалістичних перетворень. Необхідно відмітити і прагнення робітників-винахідників максимально використати можливість застосовувати свої винахідницькі навички і вміння. Товариство спрямовувало свою діяльність у напрямку промисловості, сільського господарства, оборонної роботи, дитячого винахідництва, наукового дослідництва тощо.

Мета. Проаналізувати сутність і значення участі Центральної Ради Товариства робітників-винахідників України у політичних і соціально-економічних процесах 1930-х рр., а також окреслити основні напрями його діяльності.

Дослідження діяльності Центральної Ради Товариства робітників-винахідників в Україні у цей період окремо не розглядалося, але оглядово згадувалося в наукових працях М. Кармазіної, Ю. Степанчука, С. Свистовича.

Виклад основного матеріалу. У 1932 р. – заключному році першої п'ятирічки, влада поклала на Центральну Раду Товариства робітників-винахідників України відповідальні господарсько-політичні завдання: боротьбу за імпорту незалежність Радянського Союзу, максимальний розвиток колективних норм винахідницької творчості, зміцнення організації у передових галузях народного господарства (видобування вугілля, виплавка металу, машинобудування).

У другій п'ятирічці в Україні планувалася реконструкція металургії і вугледобування на новій технічній базі, зокрема, перетворення Донецького басейну у вугільно-хіміко-металургійний комбінат з потужним розвитком виробництва електроенергії; створення виробництва гірничо-металургійного обладнання, електрообладнання і паровозобудування у Харкові; здійснення повної технічної реконструкції виробництва у машинобудуванні; організація випуску високоякісних сталей, феросплавів і алюмінію Дніпровським комбінатом. Для виконання цих завдань Центральною Радою Товариства робітників-винахідників була проведена наступна робота, з використанням основних форм і методів: 1) укладено генеральні і заводські госполітдоговори на розвиток винахідництва; 2) створено наскрізні бригади соцобміну досвідом в окремих галузях; 3) розроблено методи планування винахідництва; 4) проведено господарсько-політичні кампанії з винахідництва по мобілізації мас; 5) здійснено ув'язку винахідництва зі стандартизацією; 6) низкою обласних відділень товариства (Одеса, Київ, Дніпропетровськ, Харків) організовано соціалістичну допомогу (буксир) Донбасу; 7) організовано соцзмагання між окремими областями.

У Плані роботи Центральної Ради Товариства були визначені фактори впливу на встановлення контрольної цифри економії за другу п'ятирічку: істотне зростання масового винахідництва та його колективних форм, значне розширення дослідних і експериментальних методів планового винахідництва, широкий розвиток соцобміну досвідом.

У 1935 р. на підприємства України надійшло 110030 винахідницьких пропозицій. З них були впроваджені 35309 пропозицій, а підрахована згодом ефективність від 24448 реалізованих пропозицій відобразилася у 85050207 крб. Того ж року до фонду сприяння винахідництву на ці підприємства надійшли 22885030 крб., з яких були витрачені 18249162 крб. Порівняно з 1934 р., відмічався позитив у тому, що в 1935 р. не набагато, але все ж зріс відсоток реалізації робітничих пропозицій з 70,4 до 72,7%. Так, у 1935 р. сума відповідної ефективності, порівняно з попереднім періодом, збільшилася на 9 млн. крб. Загалом, на 1 січня 1936 р. в Україні було 39 підприємств, але винахідницькі товариства діяли лише в 21 установі.

Щоб всебічно сприяти винахідництву та реалізації винаходів і удосконалень, Рада народніх комісарів УСРР постановила:

1. При трестах і об'єднаннях, для управління окремими галузями державної промисловости, при акційних товариствах і товариствах з обмеженою відповідальністю та при кооперативних спілках, коли зазначені організації мають у своєму віданні виробничі, комунальні й транспортні підприємства – створити бюро винахідництва, на яке покладаються такі функції:

- 1) надавати винахідникам наукову і технічну допомогу (виконання рисунків, проведення розрахунків, будування моделей тощо);
- 2) здійснювати облік винаходів і виявляти їхню технічну та економічну цінність;
- 3) реалізувати винаходи;
- 4) допомагати винахідникам використовувати відповідні науково-дослідні установи;
- 5) допомагати винахідникам одержувати патенти на винаходи в Союзі РСР і закордоном;
- 6) преміювати винахідників.

7) у великих промислових центрах, за списком, що його затверджує Українська економічна нарада, при округових відділах місцевої промисловости організувати експериментальні майстерні для проведення експертизи і розробки винаходів та удосконалень.

Центральна Рада товариства 8 березня 1937 р. прийняла постанову про організацію масової роботи серед винахідників на місцях. 10 квітня оргмасовий відділ ЦР розіслав листи до активістів низових організацій на виконання постанови, з проханням повідомити наслідки розгорнутої оргроботи і плани на найближчий час. Для методичної допомоги активістами надсилався і пакет фахової літератури.

На 1 січня 1937 р. у складі Товариства діяли 102 заводські ради, в тому числі у сільському господарстві – 17, із загальною кількістю членів – 8720 осіб. Наприклад, у товаристві Миколаївської області в грудні 1937 р. налічувалось 28 заводських рад, з кількістю членів товариства – 3484 осіб. На 1 січня 1938 р. у складі товариства Одеської області були 72 заводські Ради, в тому числі у сільському господарстві – 12, з кількістю членів товариства – 5188 осіб, а також 130 цехових рад з кількістю членів – 378 осіб і 118 рацгруп. Із загальної маси членів Товариства винахідників було – 94, раціоналізаторів – 4084, стахановців – 2520, робітників – 3335, інженерно-технічних працівників – 1685, членів ВКП(б) – 670, членів КСМ – 500, жінок – 635. З вище наведених показників видно, що організація винахідників Одеської області складалася з 85% раціоналізаторів-винахідників і 50% стахановців [2, 62].

Співпраця з організаціями підприємств здійснювалася у формі періодичних інструктивних засідань і семінарів голів фабрично-заводських рад, регулярного відвідування і інструктування фабрично-заводських організацій інструкторами Обласної Ради, окремих відвідувань голови Облради, заслуховування докладів ФЗР на засіданнях Президії.

У напрямку боротьби за масове винахідництво і впровадження рацпропозицій, було перевірено біля 50 підприємств. У результаті за перешкоди винахідникам, матеріали по деяких підприємствах було передано судово-слідчим органам для притягнення винуватців до кримінальної відповідальності, а фабрично-заводські ради цих підприємств було переобрано: фабрика ім. Горького, трамтрест, водотрест та інші. За директивами і вказівками Облради на багатьох підприємствах було організовано перевірку відхилених пропозицій. На фабриці ім. Горького із 108 пропозицій було виявлено 12, на четвертій взуттєвій фабриці із 400 – 8, на заводі «Більшовик» із 1 300 – 36, одне з яких було терміново впроваджене і дало економію до 5 тис. крб. [3, 31].

З метою покращення і підйому роботи товариства у сільському господарстві, відповідно до постанови ЦК КП(б)У від 19 червня 1937 р. і директивних вказівок Центральної Ради Товариства з мобілізації творчої активності винахідників на боротьбу за виконання завдань «великого вождя народу товариша Сталіна» про 7–8 млрд пуд. зерна, підняття продуктивності тваринництва та інших галузей с. г., Центральна Рада намітила у 1938 р. провести наступні заходи: 1. Перевірку виконання постанови ЦК КП(б)У від 19 червня 1937 р. НКЗ УРСР і Наркомрадгоспів України. 2. Проведення обласних зльотів кращих винахідників-активістів з сільського господарства. 3. Організацію курсів для винахідників в кількості 30 чол., з метою підняття технічного рівня і ознайомлення із діючим законодавством з винахідництва. 4. Зміцнення діючої і розширення мережі рад винахідників в МТС, радгоспах і колгоспах, з доведенням їхньої організації до 200. 5. Розширення Інституту позаштатних інструкторів і робота з ними. 6. Перевірку і вивчення роботи низових рад і Облрад з доповіддю результатів перевірки на Президії [4, 5]. На виконання таких завдань було проведено зліт кращих винахідників сільського господарства Вінницької області, в якому взяли участь 140 осіб [5, 31].

Відзначалося, що винахідництво відіграє важливу роль у раціоналізації техніки та організації колгоспного господарства. Однак масове винахідництво в колгоспах не є лише питанням тільки розвитку техніки сільського господарства, але й питанням розвитку та утворення нового типу підприємства і суспільним методом завербовування найширших мас колгоспників до будівництва нових соціалістичних форм колгоспу.

У 1937 р. вперше Обласні організації і Центральна Рада товариства робітників-винахідників розпочали систематично здійснювати контроль за реалізацією окремих цінних винаходів і рацпропозицій з питань сільського господарства, надаючи реальну допомогу окремим винахідникам. Так, в результаті втручання Обласних Рад, було прийнято низку пропозицій. По Донецькій області: т. Баранчіїва – механіка Підгіривської МТС «Пристосування для м'якого включення для розвантаження шнека комбайну «Комунар» під час руху», т. Антипова – механіка Біловодської МТС «Автомат до тракторних плугів», т. Шкуратова – слюсаря-самоука рудрадгоспу № 5 «Картоплесаджанка». Два останні було відібрано Облвиставкомом обласного земельного управління і Облрадою товариства на Всесоюзнус. г. виставку. По Харківській обл. було доведено до виготовлення експериментальних зразків і випробування всі 10 пропозицій з ремонту моторів механіка Харківської МТС т. Алхімова. Закінчено виготовлення 2-х зразків «Боронорозрихлювач» конструкції т. Сидоркіна. По лінії Облзаготзерно Рада добилася закінчення виготовлення експериментальних зразків таких пропозицій: т. Ковяра – «Соломоподавач до зернопульту», т. Шигемагла – «Кліщобійка», т. Лук'янова – «Зменшення кладки цегли під час будівництва амбарів».

Товариство конкретизувало також напрями науково-дослідницької роботи на другу п'ятирічку в галузях народного господарства України. В галузі енергетики і електрифікації необхідно було дослідити проблеми переведення енергогосподарства на повне використання покладів внутрішніх ресурсів, передачі токів високої напруги на далекі відстані, газифікації і теплофікації промисловості. У вугільній галузі – проблеми механізації всіх процесів добування вугілля, прискорення проходження і будівництва нових копалень, автоматизації підйому, поліпшення якості вугілля через бракерровку, типізації та стандартизації вугілля. У вуглехімії та хімії – проблеми хімічного використання продуктів горіння, вишукування нових сортів сировини для отримання сірчаного і просфорного квасу, розвитку тукової промисловості. В металургії – проблеми автоматизації процесів, створення заліза бездоменного процесу, використання руд Донбасу, поліпшення якості металу. Отримання високоякісної сталі та вогнетривких металів, організація кольорової металургії на базі місцевих сировинних ресурсів (алюміній, цинк). В машинобудуванні – проблеми організації машинобудівних заводів, хімічного машинобудування, економії металу у нових конструкціях машин, стандартизації і типізації машин. В будівництві – застосування нових будівельних матеріалів і нових методів будівництва, стандартизація житлового будівництва. В транспорті – побудова штучного водного шляху від Донця до Дніпра по Торцю і Самарі, безрейкового і залізничного транспорту Донбасу. В організації праці – проблеми професійного відбору, створення необхідних умов праці у важкій промисловості, організація безпечності праці у механізованих шахтах, металургії, хімічній і сільськогосподарській промисловості. В сільському господарстві – вивчення умов вирощування у господарстві інтенсивних культур, вивчення хімічного та фізичного стану ґрунтів, у зв'язку з інтенсифікацією сільського господарства, проблеми зрошення, комплексного використання річок України, штучного використання дощів, ангарного городництва і птахівництва. У водному господарстві та гідрометеорології – упорядкування водного господарства України для найдощільнішого використання підземних і наземних вод в промисловості, комплексного використання річки

Сіверський Донець, як транспортного шляху, а також, як джерела водопостачання, гідроенергії та зрошення землі [6, 31].

Шостий пленум ЦР товариства робітників-винахідників України чітко вказав у своїх рішеннях, що винахідництво повинно бути тісно пов'язане з науково-дослідними інститутами. Наукова думка повинна знайти конкретне виявлення у винаходах, які спрямовують наукову думку вперед, до нових вершин, до нових відкриттів [7, 3].

Висновки. Отже, незважаючи на заполітизованість, Центральна Рада товариства робітників-винахідників України різнобічно акцентувала увагу винахідництву у промисловості, сільському господарстві, конкретизувала напрями науково-дослідної роботи в галузях народного господарства України.

Список використаної літератури

1. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО), ф.2344, оп.3,спр.13,арк.19-19зв.
2. ЦДАВО, ф.2344, оп.3, спр.8, арк.62.
3. ЦДАВО, ф.2344, оп.3, спр.8, арк.31-32.
4. ЦДАВО, ф.2344,оп. 3,спр. 8, арк. 5, 5зв., 6,6зв.
5. ЦДАВО, ф.2344,оп. 3, спр.35, арк.7.
6. ЦДАВО, ф.2344, оп. 3, спр. 30, арк.3.

References

1. Central state archive of the executive organs of Ukraine (CSAEO), f. 2334,op.3. af. 13, p.19.
2. CSAEO, f. 2334,op.3. af. 8, p. 62.
3. CSAEO, f. 2334,op.3. af. 8, p. 31-32.
4. CSAEO, f. 2334,op.3. af. 8, p. 5,6
5. CSAEO, f. 2334,op.3. af. 35, p. 7.
6. CSAEO, f. 2334,op.3. af. 30, p. 3.

KOSTYUKOVA Olena, Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Department of Tourism, hotel, restaurant business, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

THE MAIN DIRECTIONS OF ACTIVITY OF THE CENTRAL COUNCIL OF THE INVENTOR WORKERS' SOCIETY OF UKRAINE IN THE 1930S

Abstract. Introduction. *The public organization the Workers-Inventors Society was founded in 1924 and it received its name in 1930. Activization of the society took place just in the 1930s of the first five-year plan during the period of industrialization and collectivization. It required preparation of the new staff with new thinking and it needed new technical equipment. Such workers-proletarians were trained directly at the manufacture. Practical skills were combined with teaching at the courses and seminars. The lack of knowledge for implementation the workers' inventions was added by the engineering and technical specialists. However, the new authorities did not trust many of them and trained their reliable assistants for strengthening the Bolshevik socialist regime. It is necessary to mention the workers-inventors' striving to use the possibilities for application their inventory skills and abilities at the most. The society directed its activity to many branches of industry, agriculture, defense work, children's inventions and scientific-research work.*

Purpose. *The purpose of the article is to discover the essence and meaning of the activity of the Ukraine's Workers-Inventors Society in the political and social-economic processes of Ukraine in 1930s of the XX century. It is also vital to manifest the mainstreams of its activity.*

Results. *The Central Council of the Ukraine's Workers-Inventors Society was put responsible economic and political duties by the Bolshevik authorities, such as struggle for the import independence*

of the Soviet Union and directing the activity to the branches of the national economy. In the second five year plan they planned a reconstruction of the metallurgy and coal-mining on the new technical base: transformation of the Donetsk basin into the coal-chemical-metallurgical industrial complex, intensively developing electroenergy. Among other plans were also creation of the mining-metallurgical equipment and locomotive building production, complete technical production reconstruction in machine-building, and organization of the high quality steel, ferroalloys and aluminium production. Inventions in transport organizations, making roads, light and food industries were also mainstreams in the activity of the society. A great attention was paid to the agriculture and rationalization of the equipment. But the most important purpose of its activity was to strengthen the collective farms, state farms and machine-tractor stations. The activity of the society was also aimed at the defense work and children's inventions. Besides, the society concretized the mainstreams of the scientific-research work in the branches of the Ukraine's national economy. For the organization of the work there was the All-Ukrainian Committee for promoting inventions. The activity of the society as well as other public organizations was under the control of the authorities.

Conclusion. *In spite of politicization the Central Council of the Workers-Inventors Society contributed to the technical development of many directions in the national economy and the inventions sphere representatives themselves.*

Key words: *Workers-Inventors Society, inventions, rational propositions, bureau of inventions, social political agreement, expertise.*

Одержано редакцією 17.10.2019
Прийнято до публікації 30.10.2019

